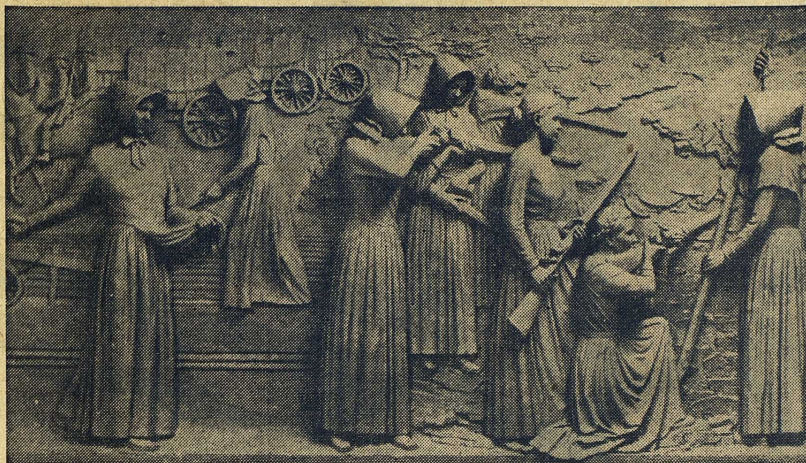

Voortrekkers återkomst

Kvinnorna försvarar lägret. Relief i Voortrekkermonumentet.

Den sydafrikanska unionen, bildad i maj 1910, har haft blott fyra premiärministrar. De har alla varit boer (afrikaner eller afrikander), tre av dem, Botha, Smuts och Hertzog, hade varit boergeneraler, den fjärde, Malan, var en vuxen man under boerkriget, men deltog, som medborgare i den brittiska Kapkolonin, inte i detta. Den man som anses ha de största utsikterna att bli Malans efterträdare, den 71-årige finansministern Havenga, talar med stolthet om de elva sår han fick under kriget. Det sydafrikanska kriget, som det neutralt heter i skolböckerna, har förblivit en realitet i sinnena under mer än femtio år, det förstär man redan av dessa uppgifter.

Att de politiska ledarna varit boer innebär inte att den knappa boermajoriteten (omkring 60 procent) behärskat den brittiska minoriteten. Det ordinära — utom under de senaste åren — har varit regeringar som stött sig på stora delar av båda de vita folkgrupperna. Smuts, ledande politiker under 40 och premiärminister under 14 år, blev i allt högre grad den engelsktalande befolkningens man och är efter sin död år 1950 dess hjälte; även Hertzog, under många år den sydafrikanska, av boerna uppburna självständighetsrörelsens främste representant, vann genom kompromisser förståelse och respekt bland sina engelska motståndare. Den brittiska statskonst som få år efter kriget beviljade full självstyrelse åt den nya unionen syntes fira en triumf

då den ene boergeneralen-premiärministern efter den andre betygade sin känsla för samväldet. Med Malans och nationalisternas seger år 1948 tycks den linjen vara bruten.

Orsakerna till omkastningen skall här blott i korthet beröras. Det kanske mest väsentliga är helt enkelt att boerna först efter nederlaget vid sekelskiftet och under intrycket av detta nederlag kom att känna sig som en särpräglad nation. Det småningom utbildade, främst från holländska härledda språket afrikaans betecknades inte längre som en dialekt, det ersatte holländskan även som skriftspråk; man proklamerade uppkomsten av ett nytt folk, format av gemensam historia, utrustat med särskilda egenskaper, bärare av en kallelse. I denna utveckling, som för tanken på de europeiska nationalitetsrörelserna under 1800-talet och än mera på de sydamerikanska staternas skapande av nya nationer, har det stora uttåget på 1830- och 1840-talen spelat en utomordentlig roll. Denna aktion har kommit att te sig som den nya nationens födelseakt; voortrekkers har blivit de första afrikanderna, de första "sydafrikanerna". Den stora politiskt-kulturella organisationen "oxvagnens väktare" förklarar ha till syfte att "upprätthålla oxvagnens anda i Sydafrika"; den skall göra det genom att fira nationella fester och bevara de döda hjältarnas minne, genom att återuppliva folkdanser och folksånger och gamla spel och förlustelser,

genom monument och gravstenar över dem som fallit "på Sydafrikas väg". Det är samma rekommendationer som Rousseau för snart två hundra år sedan riktade till det döende Polen; nu är det ett folk i frammarsch det gäller.

Det andra världskriget skärpte denna nationalism. Då Smuts med ett fåtal rösters majoritet genomdrev inträde i kriget på Englands sida lade han efter all sannolikhet grunden till Malans triumf nio år senare. Bland boerna fanns stora grupper som var, minst sagt, nazistvänliga, och före El Alamein övervågade denna linje i tidningar och uttalanden; Malan och andra förordade en ny ledardemokrati, man tilltalades av herrefolkstanken och väntade med glädje på

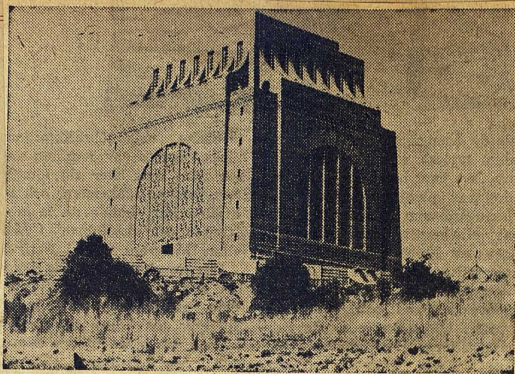
det ensamma Englands nederlag. Även de som inte kan sägas ha varit nazistsympatisörer var likgiltiga eller fientliga inför krigsdeltagandet; Alan Paton har i sin senaste roman skildrat oviljan mot dem som frivilligt gick ut i kriget, och det finns intet tvivel om att hans skildring är riktig. En rad andra, mera tillfälliga förhållanden, som i detta sammanhang inte kan uppmärksammas, bidrog att föra den Malanska extremismen till styret.

*

Vad är det för egenskaper och idéer som kännetecknar den nya nationen, vilken är dess kallelse? Vad menar den mäktiga, hemligt arbetande organisationen "Broederbund" med förklaringen att "afrikandationen planterades i detta land av Guds hand och är kallad att förbli en nation med sin egen karaktär och sin egen uppgift"?

I Peter Abrahams stora roman om voortrekters finns några repliker mellan en ung man och en ung kvinna som känner oro inför allas inriktning på det yttre, på framgången och striden. "Min far säger att för att vinna måste vi göra våra hjärtan hårda." "Det säger min man också." "Men sedan, hur skall det bli möjligt för hårda hjärtan att bli milda igen?" Hyllningarna till voortrekters och till den nya nationen påminner om de orden. Det är utpräglat "manliga" egenskaper som framhävs och prisas: mod, fasthet, styrka, oböjlighet, ihärdighet, kärv kraft, stränghet. Det talas aldrig om humanitet, förfining, skönhetskänsla, värme, tolerans. Honnörsorden tycks avsedda att pryda en enda idé — viljan till makt. Så naken brukar nationalismen inte uppträda. Voortrekters få efterlämnade uttalanden, muntliga och skriftliga, är karga på gränsen till det oartikulerade, och deras efterföljare har knappast haft rikare fantasi och vidare vyer.

Man förklarar sig, det är sant, vara försvarare och utbredare av en kristen, europeisk och vit kultur. Men här är det ingen strävan till blomning, nyansering och fördjupning över de uttrycken; vi är långt från tänkare och svärmare bland Amerikas och Europas rationalister och romantiker; från Gladstone eller Lincoln. Kristen: det betyder i första rummet en bibeltolkning som rättfärdigar undertryckandet och särhållandet av andra raser. Europeisk, det är samma sak, fronten mot icke-européer. Vit, blott ett nytt ord för den ständigt upprepade tron på den egna rasens överlägsenhet. Vad som bjuds, vad som propageras är

Voortrekkermonumentet.

inte en stor positiv insats, intet bidrag till det mänskliga byggandet — inte det som möter i de nationella illusionerna på andra håll — utan den egna maktens upprätthållande och utbredning. Självständighet gentemot England, herravälde över de "lägre" raserna är det långa talets korta mening. Liberalismen är det onda — liksom för fascister, nazister och kommunister.

Då Voortrekkermonumentet invigdes lekte de troende gärna voortrekters. Man lade sig till med skägg och färdades från skilda platser över hela unionen i oxvagnar till Pretoria. Den äkta voortrektern, den äkta boern, var enligt den segrande inbillningen bonde och boskapsägare, en patriark, sträng, rättfärdig och självständig inom sitt rike av kvinnor, barn och svarta. Denna fantasi har blivit trodd, inom och utom unionen; nationalistpartiet antas ofta vara de självägande jordbrukarnas parti. Så är det inte. Visserligen är en majoritet av bönderna boer och nationalister, men i ett land där nära 80 procent av den vita befolkningen bor i städerna förslår det inte långt. Inflyttningen till städerna, industrialiseringen, kommersialiseringen har format den klass som är boernationalismens kärna: arbetare, butiksanställda, kontorister, lägre ämbetsmän. Det är dessa "fattiga vita" — rättare av fattigdom hotade vita — som här liksom i USA är fördomarna och den vita suprematins förvaltare framför andra. Voortrektern med sina väldiga ägor har förvandlats till löntagare med en villa på tre rum, men han har bevarat det väsentliga: misstron mot britten, kapitalisten, överklassaren, europén, rädslan och hatet mot de svarta, konkurrenterna, den uppstigande massan, faran underifrån. Det är på dessa röster Malan sitter, liksom hans föregångare i de

amerikanska sydstaterna gjort det i ett århundrade. Patriarken har ersatts av den starka staten, det personliga våldet över de svarta av lagliga barriärer och byråkratiska direktiv.

★

I princip hävdar man att den nationalkänsla som uppstår nationalismen omfattar även de engelskspråkiga. Britterna är välkomna att vara med, om de känner och tänker som boer. I fråga om hållningen mot de svarta har den brittiska läroaktigheten varit stor, men det andra villkoret, avskärandet av bandet med England, uppgäendet i afrikanderfolket, är det svårt för dem att uppfylla. Då de firar nationaldagen och prisar voortrekkers är det som gäster i herrefolkets förstuga; det verkar osäkert om de skall bli utkastade, få en uppsträckning eller släppas in i matsalen.

Den senaste "löftets dag" gav konkreta antydningar om situationen. De stora talen hölls genomgående av boer. I några av dessa, liksom i de ledande artiklarna, dominerade allmänna talesätt. Men även dessa vaga och välmenande fraser snuddade vid realiteterna. Unionens generalguvernör Jansen (förut nationalistisk minister) framhöll att afrikanderna måste förstå att de brittiska medborgarna var en del av det sydafrikanska folket och att de hade värdefulla insatser att göra; engelsmännen uppmanades att förstå att de inte kunde påverka boernationalismen; det vore en missuppfattning att i dagens högtidligheter se försök att bevara motsättningen mellan boer och engelsmän. Det är typiskt att Jansen talade om "befolkningens två grupper" och därmed avsåg de två vita grupperna; den väldiga majoriteten av icke vita berördes i några ord om lösningen av "infödningsproblemet". Den främsta boertidningen, Die Burger, nöjde sig med att förklara rasproblemet vara en fråga "mellan oss och Honom som våra förfäder litade till" (alltså inte FN och än mindre de andra rasgrupperna) och efterlyste en gudstro av samma fasthet som hos voortrekkers. De engelska tidningarna sade sig vilja delta i hyllningarna, men anmärkte blygsamt att saken främst gällde afrikanderna; de båda vita grupperna borde förstå varandra och ha respekt för varandras särdrag och nationalkänsla — det talades inte om två nationer, men den tanken låg bakom uttryckssätten. En och annan relativt "liberal" tidning, såsom Cape Times, rörde försiktigt vid frågan om "den västliga,

kristliga kulturen" måste vara begränsad till vita.

Åtskilliga mindre ansvarstygda talare sade skarpare saker. De angrep engelsmännen genom att fördöma boerkriget och den brittiska armén under detta krig, de rasade mot förrädarna inom landet — sådana skulle förr i tiden ha bränts på bål, sade en politiker längtansfullt — de uppmanade sina åhörare att låta trycka sina adresser på afrikaans i telefonkatalogerna. Man försvarade de vitas värde, apartheid och undertryckning. Minister Strydom, känd för att säga vad han och många med honom tänker, fann den vite mannens första plikt vara att bevara sin makt över de andra. Förenta nationernas ansatser att ta upp rasfrågan i Sydafrika framkallade några av de hetsigaste inläggen. Unionens ambassadör (high commissioner) i London anklagade kritikerna för "ett neurotiskt skuldkomplex i förhållande till de färgade raserna". Den nyutnämnde ambassadören i Kanada yttrade: "Unionen liknar i dag lägret vid Blood River, med fiender utanför försöksningarna. Om vi inte kan stå emot, har vi förlorat vår tids slag vid Blood River."

HERBERT TINGSTEN

En föregående artikel, "Voortrekkers utvandring", var införd 31/12 1953.